

traced their reflection in art linguistic creativity and scientific works. Attention is paid to the problem of unification of the Eastern and Western traditions of language, the use of dialect, foreign words. By the time the Ukrainian language was neunormovana and uncodified. There were no grammars, dictionaries. Writers and public figures posluhovuvалysya native dialect dialects which are phonetically, morphologically and syntactically heterogeneous, there were two formed linguistic and literary traditions: Eastern (near the Dnieper) and Western (Galician).

Important considerations about the formation of a literary standard, as authoritative subsequently spread among intellectuals, Franko expressed in the article Literary language and dialects. The writer stressed the importance of combining elements of living language and foreign units, which demanded the realities of life. He stressed that in this case literary language alive and capable of life.

The importance of this debate, is that the threat of a split Ukrainian cultural process, found a way out of the situation needs orientation of Eastern dialect. Authority figures helped many writers in the field creation of language adjust its «course of conduct». Despite the many contentious issues on ways rationing Ukrainian language Franko always insisted on finding a compromise in the circles of writers, linguists and public figures. The value of the views of the writer was that he attracted the attention of the whole association of intellectuals to East and Western versions language.

Статтю отримано 17.09.2016

УДК 811.161.2: 81' 373

Зоряна Висоцька

МЕТАФОРА В НАУКОВІЙ МОВІ ІВАНА ФРАНКА

Досліджено механізми метафоризації у наукових економічних текстах Івана Франка. Диференційовано текстові структури наукових метафор та образних метафоричних зворотів. Проаналізовано номінативні й дієслівні метафоричні текстові структури.

Ключові слова: образність наукового тексту, експресивність наукового тексту, наукова метафора, іменникова метафора, дієслівна метафора, метафоричний зворот.

In the article it is investigated the mechanisms of metaphorization in the scientific economic texts of Ivan Franko. Text structure of scientific metaphors and figurative metaphorical phrases are differentiated. Nominative and verbal metaphorical text structures are analysed.

Keywords: *imagery of scientific text, expressiveness of scientific text, scientific metaphor, noun metaphor, verb metaphor, metaphorical phrases.*

Науковий текст – особливий різновид писемної практики, що відбиває вищий (теоретичний) рівень мовомислення. Репрезентуючи мовно-інтелектуальну діяльність, наукові тексти, з одного боку, завжди є часово маркованими носіями інформації про рівень сформованості знань, актуальних для часу їхнього створення, а з другого – засвідчують характерні ознаки ідіостилію автора. Саме з авторським компонентом пов'язані такі ознаки наукового тексту, як *образність* та *експресивність*.

У сучасній функціональній стилістиці немає єдиного погляду щодо образності та експресивності наукової мови. Традиційне твердження про те, що її визначальними ознаками є чіткість, логічна послідовність, точність, лаконічність, однозначність і максимальна нейтральність не означає, що наукове висловлення позбавлене образності й експресивності. Мовознавці визнають, що наукове мислення – і логічне, й образне водночас, однак із пріоритетною спрямованістю на вираження змісту інформації, а не її оцінності та емоційної забарвленості (М. М. Кожина, М. П. Котюрова, В. О. Салімовський, Т. І. Панько, Н. Ф. Непійвода, І. М. Кочан).

На сьогодні актуальними є два погляди на природу й прагматику образно-експресивних засобів наукового тексту: 1) образність руйнує точність наукового викладу, «розхитує» його однозначність; 2) образність є виявом індивідуальності автора і сприяє увиразненню чи нюансуванню вже висловленої й аргументованої думки, доповнює та уточнює актуальні поняття [Кожина 1977: 162–163].

Основним засобом реалізації образності й емоційності у науковому тексті є *метафора*. Як механізм репрезентації і процесу, й результату наукового пізнання метафора передає здобуту інформацію за принципом представлення невідомого

через відоме, а тому часто виявляється єдино можливим способом мовного опису пізнаваного явища. З погляду когнітивної лінгвістики саме цей принцип суміжності знань дає змогу людській думці сягнути найвіддаленіших ділянок концептуального поля: доступні для розуміння об'єкти стають основою для розуміння «далеких» понять: «нове в науці прокладає собі шлях метафоричною мовою» [Кулиев 1987: 79]. Тому «очищення» наукової мови від метафор суперечить сутності пізнавальної діяльності.

Метафори у Франкових текстах економічної тематики – це насамперед спосіб подання абстрактних політекономічних понять у доступному для тогочасного читача інтелектуально-мовному форматі. Пор.: *Коли між тими, хто продає той самий товар, є велика конкуренція, то **ціна падає**; коли їх мало, то **ціну «тримають»*** (1, 72); ***Ціни на жито так підскочили, що протягом кількох днів продавали пуд на 1 карбованець і 50 копійок дорожче, ніж звичайно*** (2, 270). *Фабрики з нечуваною швидкістю і у величезних кількостях виробляють речі, які раніше ремісник виконував сам або щонайбільше з допомогою кількох підмайстрів, і створюють ремісникам, що залишилися (**бо значна частина їх уже зовсім упала жертвою фабричної продукції**), таку конкуренцію, що вони ледве можуть прожити...* (1, 70).

Образну емоційність виразно засвідчують метафоричні конструкції з розмовно маркованими дієсловами: ***багато людського гроша перепливає через руки...*** (2, 240); *яким ходом край, так багатий з природи, як Поділля, міг зайти в таку нужду і чому **не може з неї видряпатися?*** (1, 13); *Зрештою, такий **дрібний підприємець вічно стогне під натиском великого капіталу**, з яким конкурує і який його, **врешті-решт, пожирає*** (1, 68).

Увага І. Франка до метафори як засобу представлення інтелектуальної інформації умотивована стилістичними особливостями мови науки другої половини XIX – першого десятиліття XX ст., яка має виразні ознаки наукової публіцистики. Комфортні для сприймання, семантично прозорі метафори «полегшують» виклад абстрактних економічних і політологічних понять, удоступнюють їх розуміння для

потенційного масового читача: *Певно, якби наш край міг вийняти зі своєї кишені тих 26 міл[ьйонів] і сплатити відразу решту довгу, то се було би найліпше* (2, 241); *Він мусить .. нести на своїм хребті невигоду кріпацтва і надто ще приймати різкі удари капіталістичного устрою* (2, 220).

Численні образні звороти засвідчують перенесення стилістичного центру висловлення на дієслово. Вжите у переносному значенні, воно ініціює механізм антропоморфізації (*Предковичні бори в наших лісах пожерли іменно ті «гатри», порушувані силою пари* (2, 214); *Хіба ж нужда на наших очах, день поза день, не входить у нашу хату вікнами й дверима?* (2, 215); *найвища постанова з р. 1857 пішла тою фактично вже протертою дорогою* (1, 113); *Конечно, упокоївшійся банк-«дершикіра» становить перший прим в тій проклятій музиці...* (1, 356)) та природоморфізації (*описи, котрі .. морозять серце людське навіть в слабосильнім звуці слів (нагадуємо, н[а]пр., «На дні»), далеко ще не досягають дійсності* (1, 229); *малі господарства поступово зникають з обрію і зливаються з великими, які виробляють сільськогосподарську продукцію у великих масштабах* (1, 37)). Кожна з таких структур по-своєму розбудовує семантичні межі метафори, однак всі вони спираються на мисленнєві механізми мовної аналогії, зіставлення [Тараненко 1980: 73].

Із потребою відтворити логіку, послідовність перебігу описуваних подій, акцентувати динамічність економічних явищ пов'язана метафоротвірна активність фазових і процесуальних дієслів (*наставати, стати, наступати, починатися, йти, тривати приходити*) та контекстуально синонімічних із ними одиниць (*проявлятися, зникати, переходити* (в що?), *досягати* (чого?) та ін.). Метафори, для яких названі дієслова є семантично і граматично визначальними, сприймаються як своєрідні внутрішньотекстові міні-характеристики чи уточнення деталей щодо інтенсивності розвитку певних політичних, соціальних та економічних процесів у суспільстві: *Тільки крамарі без крихти геніальності можуть торгуватися.., коли всхідне питання знов починає підніматися* (1, 331); *Значить, треба нам якнайшвидше позбутися замороженого хвоста феодалізму, а перейти з руками й ногами в капіталізм* (2, 294).

Показові на тлі розглянутих структур і такі вербалізатори ознак процесуальності, динамічності, плинності, як конвенціоналізовані метафори з дієсловами *іти, проходити, минати*: **Часи поезії минули вже** – і для того треба братися до праці, щоб не було запізно!.. (1, 202); **робота йде** швидше, справніше і легше (1, 7); **Але як се має бути зроблено, коли ся устава прийде до ради державної...** (2, 243).

Однією з найпродуктивніших метафоричних моделей у науковій мові загалом та в мові економічних праць І. Франка є *генитивна метафора*. У розглядуваних текстах такі метафори можуть бути наближені до термінологічних і мати нейтральну оцінність (*ще нижче опущення відсотків* *зависить від поліпшення грошового торгу в цілій Європі* (1, 174); *найдужче підірвало австрійське правительство економічну силу шляхти, віднявши їй за половину ціни соляні жупи та копальні, котрі в давній Польщі були власністю приватною* (1, 90); *Чи ж при звісній господарці повітовій... можна повірити в розбудження ініціативи приватної* (1, 177)) або ж створюють експресивність тексту (*більша частина цієї невеликої жменьки шляхетських недобитків, яка творить основу іпотечних власників, подібна до людей, що тонуть у морі* (2, 30); *До Відня напливали купи жалоб від галицьких панів...* (1, 103); *таке фатальне господарювання правиці мусить хоч по маленькій частині підкопувати її довір'я у корони* (1, 329); *З початком сього чи з кінцем минувого року роздано нашим селянам аркушики ґрунтови, котрі мають бути немовби вінцем нового кадастрального поміру* (1, 332); *Та найбільш небезпечним наслідком економічної анемії нашого краю є мертвотність усїєї нашої суспільної організації* (2, 29).

Реагування автора на тогочасні явища економічного життя, їх оцінювання засвідчують ідентифікаційні перифрастичні структури з номінаціями *робітник* («білий негр» – ‘рабська робоча сила’), *земля* («земля» – ‘матір всіляких багатств’), *праця* («наймана праця» – ‘рідна мати пролетаріату’). Пор.: *йому [робітнику] дають стільки, щоб він міг так-сяк утримати ще й сім'ю, а це для того, щоб не припинився рід білих негрів, бо це було б не вигідно для капіталу* (1, 73); *Оце і є нинішній робітник – справжній раб капіталу, білий негр*

(1, 67); *а робітник не має і землі – матері всіляких багатств...* (1, 67); *А наймана праця – це на підставі законів, які керують нею і які тепер нам слід пізнати, рідна мати пролетаріату* (1, 71).

У розгорнутих характеристиках економічної ситуації, у поясненнях сутності економічних процесів і явищ дієслівні метафоричні звороти часто поєднуються з фразеологізмами: *Не може наш селянин вилізти з довгу, б'ється в лихварських руках, як риба об лід, аж поки не прийде ліцитація і не викине його з вітцівицини та не пустить з торбами* (1, 196; СФУМ, с. 31: битися як риба об лід 'переборювати нестатки злидні'); *мусить нести на своїм хребті невигоду кріпацтва і надто ще приймати різкі удари капіталістичного устрою* (2, 220; СФУМ, с. 434: нести тягар на своїх плечах 'мати обтяжливі обов'язки, виконувати важку працю'); *галузь галицького шевства вже виросла з пелюшок домашнього промислу й організувалася як ремесло* (2, 264; СФУМ, с. 84: вирости з пелюшок 'стати дорослим, самостійним'); *Чи можуть вони допустити до того, щоби за 34 000 родин селянських пущено з торбами?* (1, 326; СФУМ, с. 587: пустити з торбами 'залишити без майна, довести до зубожіння'); [промисловість] *тепер іще не може стати на ноги під ударами фіскалізму* (2, 31; СФУМ, с. 690: стати на ноги 'зробитися самостійним, дужим'); *Сейм наш вибив клин клином* (1, 197; СФУМ, с. 62: вибивати клин клином 'усувати наслідки чого-небудь'); *видатки, які тут подано, мусять не раз значно вкорочувати, щоб бодай яко-такো звести кінці з кінцями* (1, 11; СФУМ, с. 259: зводити кінці з кінцями 'леде справлятися з нестатками'); *було дано чорним по білому відповідь хоча б у формі якогось беззмістовного бурмотіння* (2, 205; СФУМ, с. 766: чорним по білому 'цілком чітко, зрозуміло'); *Єслі ж іде о порятунок банку крайового, то пощо ж людям очі милити рятуванням селян?* (1, 349; СФУМ, с. 248: замилювати очі 'обдурювати кого-небудь, хитрувати'); *Упоминають нас, браття селяни і міщани, щоб їх, як огню стерегтися, обходити із далека* (1, 198; СФУМ, с. 120: як вогню 'дуже сильно').

Спостереження над мовою економічних праць І. Франка засвідчують продуктивність метафори як засобу популяризації та експресивізації наукового викладу.

Кожина М. Н. Стилистика русского языка: учеб. пособ. / М. Н. Кожина. – М. : Просвещение, 1977. – 223 с.

Кулиев Г. Г. Метафора и научное познание / Г. Г. Кулиев. – Баку, 1987. – 157 с.

Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови. – К.: Наукова думка, 1977. – 237 с.

Тараненко О. О. Полісемічний паралелізм і явище семантичної аналогії / О. О. Тараненко. – К. : Наук. думка, 1980. – 115 с.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

СФУМ – [В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін.]. – К. : Наук. думка, 2003. – 788 с.

1 – *Франко І.* Економічні праці (1878-1887) / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах: наукові праці. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 44. – Книга 1. – 767 с.

2 – *Франко І.* Економічні праці (1878–1887) / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах: наукові праці. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 44. – Книга 2. – 694 с.

REFERENCES

Kozhyna, M. N. (1977). Stylystyka russkoho yazyka: ucheb. posob. Moskva : Prosveshchenye. (in Russian)

Kulyev, H. H. (1987). Metafora y nauchnoe poznyanye. Baku. (in Russian)

Mova i chas (1977). Rozvytok funktsionalnykh styliv suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)

Taranenko, O. O. (1980). Polisekichnyi paralelizm i yavysheche semantichnoi analohii. Kyiv: Nauk. dumka. (in Ukrainian)

Spysok vykorystanykh dzherel

SFUM (2003) V. M. Bilonozhenko, I. S. Hnatiuk, V. V. Diatchuk ta in. Kyiv: Nauk. dumka. (in Ukrainian)

1 – Franko, I. (1984). Ekonomichni pratsi (1878-1887) In: Zibrannia tvoriv u p'iatdesiaty tomakh: naukovi pratsi. Vol. 44. Knyha 1. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)

2 – Franko, I. (1984). Ekonomichni pratsi (1878–1887) / I. Franko // Zibrannia tvoriv u p'iatdesiaty tomakh: naukovi pratsi. Vol. 44. Knyha 2. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)

Zoryana Vysotska

THE ROLE OF METAPHOR IN THE SCIENTIFIC LANGUAGE OF IVAN FRANKO

In this article it is discussed two views on the nature and role of imagery and emotion in the scientific text: 1) shaped products contain a significant element of subjective and individual, and thus they harm accurate, systematic coverage of scientific issues; 2) imagery in scientific prose is the expression of individual style of presentation and information, as a rule it generally reinforces and emphasizes the logical opinion. It has an important semantic meaning, revealing and complementing the actual concept.

It is investigated the role of metaphors in the scientific text. Text structure of scientific metaphors and figurative metaphoric revolutions in scientific works of Franco were differentiated. Metaphors in the scientific texts of Ivan Franko are as a microsystem of economic and political-economic concepts. They play the role of the original instructions.

The status of the text structure – scientific metaphors in the language of Ivan Franko have nominative and verbal metaphors.

It is analysed the scientific metaphors-historicism which are recorded in the scientific economic texts of Ivan Franko.

In the works of Ivan Franko it is noticed the active use of text structures, figurative metaphorical phrases. Such a metaphorization is not associated with the entire organization of the scientific work, it appears rather as an additional means to make the argumentation more convincing, to clarify and popularize the knowledge.

The text and content forms the activity of Franco metaphors in the analyzed linguistic material is motivated by the stylistic features of the language of science the second half of XIX – the first decade of XX century: according to the modern settings standard, it has features of scientific journalism.

For grammatical features in the scientific economic texts of Ivan Franko it is allocated and text structure-genitive metaphors, which are generally the most common type of scientific presentation.

It is found out that among the text structures which in the language of economic works of I. Franko are associated with verbalization of the categories of imagery, emotionality, the most expressive text and content forms are metaphors. In the language of the analyzed works they have accessory character – to explain, popularize and give expressiveness to the scientific presentation.